

Sygn. akt *I ACa 804/18*

I ACz 918/18

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 grudnia 2019 r.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu, I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący Sędzia Małgorzata Goldbeck-Malesińska

Sędziowie: Elżbieta Fijałkowska (spr.), Ewa Staniszevska

Protokolant: starszy sekretarz sądowy Kinga Kwiatkowska

po rozpoznaniu w dniu 5 grudnia 2019 r.

na rozprawie

sprawy z powództwa *K. M.*

przeciwko 1. *M. K.*, 2. *M. Z. (1)*

o ustalenie

na skutek apelacji powódki

od wyroku Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z dnia 30 maja 2018 r., sygn. akt I C 424/17

oraz zażalenia pozwanych

na rozstrzygnięcie o kosztach zastępstwa procesowego zawarte pkt. 2 wyroku Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z dnia 30 maja 2018 r., sygn. akt I C 424/17

1. zmienia zaskarżony wyrok w ten sposób, że:

a) ustala nieważność umowy sprzedaży nieruchomości – gospodarstwa rolnego wraz z zabudowaniami składającego się z działek rolnych o numerach ewidencyjnych gruntów: (...) o łącznej powierzchni 4,80 ha, położonych w miejscowości S. w gminie K. w województwie (...), dla których Sąd Rejonowy w (...) prowadzi księgę wieczystą o nr. KW (...) i ustanowienia służebności mieszkania, które to czynności zawarte zostały w formie aktu notarialnego przed notariuszem J. S. (1) w dniu 19 września 2012 r. pomiędzy D. S. (1) a M. K. i M. Z. (2);

b) zasądza od pozwanych na rzecz powódki kwotę 3600 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego;

c) nakazuje ściągnąć od pozwanych na rzecz Skarbu Państwa (Sąd Okręgowy w Zielonej Górze) kwotę 7.500 zł tytułem opłaty od pozwu;

2. oddala zażalenie pozwanych;

3. zasądza od pozwanych na rzecz powódki kwotę 11.550 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego.

Elżbieta Fijałkowska Małgorzata Goldbeck-Malesińska Ewa Staniszevska

Sygn. akt IACa 804/18

UZASADNIENIE

W pozwie z dnia 12 marca 2015 r. powód D. S. (1) domagał się stwierdzenia nieważności czynności prawnej - umowy sprzedaży gospodarstwa rolnego wraz z zabudowaniami składającego się z działek rolnych o numerach ewidencyjnych gruntów: 30,185,177,176,97,171 o łącznej powierzchni 4,80 ha, położonych w miejscowości S. w gminie K. w województwie (...), dla których Sąd Rejonowy w (...) prowadzi księgę wieczystą o nr. KW (...) i ustanowienia służebności mieszkania, które to czynności zawarte zostały w formie aktu notarialnego przed notariuszem J. S. (1) w dniu 19 września 2012 r. pomiędzy D. S. (1) a M. K. i M. Z. (1) oraz zasądzenia od pozwanych na jego rzecz zwrotu kosztów postępowania.

W związku ze śmiercią D. S. (1) w jego miejsce wstąpiła spadkobierczyni K. M..

Pozwane M. K. i M. Z. (1) wniosły o oddalenie powództwa i zasądzenie od strony powodowej zwrotu kosztów postępowania.

Wyrokiem z dnia 30 maja 2018 r. Sąd Okręgowy w Zielonej Górze oddalił powództwo i nie obciążył powódki obowiązkiem zwrotu pozwanym kosztów zastępstwa procesowego.

Podstawą rozstrzygnięcia były następujące ustalenia i wnioski.

D. S. (1) był kawalerem ze skłonnością do nadużywania alkoholu. Pozwana M. K. знаła go z miejsca zamieszkania. W trakcie przypadkowego spotkania zapytała S. o posiadane nieruchomości i możliwość ich sprzedaży. Pozwana zarabiała na kupowaniu nieruchomości od osób znajdujących się w trudnym położeniu. Po zamieszkaniu matki S. w domu pomocy społecznej S. wyraził wolę sprzedaży kilku hektarów ziemi. Szczegóły transakcji strony, do których dołączyła także pozwana M. Z., omawiały na kilku spotkaniach. W ich trakcie pozwane przekazywały po 200 – 300 zł, które S. przeznaczał na alkohol.

19 września 2012 r. przed notariuszem J. S. (1) strony zawarły umowę sprzedaży i ustanowienia służebności. W § 5 powód sprzedał pozwanym za 50.000 zł działki rolne o nr. ewid. (...) o łącznej powierzchni 4,80 ha, położone w S. w gminie K., dla których Sąd Rejonowy w (...) prowadzi księgę wieczystą KW (...). Pozwane kupiły nieruchomość w udziałach po 1/2 części każda. Kupujące oświadczyły, że cena została zapłacona sprzedającemu w całości gotówką przed zawarciem umowy, co ten potwierdził; oświadczył, że wydanie nieruchomości nastąpi po podpisaniu umowy. W umowie pozwane ustanowiły nieodpłatną dożywotnią służebność mieszkania położonego na działce (...).

Przed zawarciem umowy D. S. poczęstowany został alkoholem, by zamaskować woń alkoholu wziął gumę do żucia. Pozwane nigdy nie uiściły na rzecz D. S. (1) całkowitej ceny. W trakcie wcześniejszych spotkań przekazały mu łącznie ok. 3.000 zł, a w dniu sprzedaży wręczyły mu 300 zł oraz zrobiły zakupy spożywcze za ok. 200 zł. Po zawarciu transakcji przez pewien czas pozwane opłacały mu też rachunki za media i przekazywały drobne sumy na utrzymanie. Kiedy rodzina D. S. (3) dowiedziała się o rozporządzeniu majątkiem, złożyła zawiadomienie o popełnieniu przez pozwane przestępstwa oszustwa. Krewni D. S. (1) zabrali go do siebie i podjęli się opieki nad nim. Rodzina D. S. (1) czuła się pokrzywdzona całym obrotem sprawy i żądała zwrotu wszystkich nieruchomości, na co strona pozwana nie chciała przystać. W 2013 r. D. S. (1) sporządził testament notarialny na rzecz swojej bratanicy – K. M., w którym zapisał jej cały swój majątek.

W dniu 12 lipca 2015 r. D. S. (3) zmarł. Prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w (...)I Wydział Cywilny z dnia 12 września 2017 r. sygn. akt (...) stwierdzono, że spadek po zmarłym powodzie nabyła na podstawie testamentu notarialnego z dnia 9 kwietnia 2014 r. zapisanego w Rep. (...) w całości K. M..

Wyrokiem Sądu Rejonowego II Wydział Karny w N. S. z dnia 12 kwietnia 2017 r. w sprawie o sygn. akt (...) pozwane zostały skazane za to, że w okresie nie krótszym jak od początku września do 21 września 2012 r w S. gm. K. oraz N. S., działając w krótkich odstępach czasu, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, czyniąc sobie z popełnienia przestępstw stałe źródło dochodu, wspólnie i w porozumieniu z inną osobą doprowadziły D. S. (1) do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, o wartości nie niższej niż 70.000 zł w postaci gospodarstwa rolnego i użytków w ten sposób, że wykorzystując jego uzależnienie od alkoholu oraz po wprowadzeniu go w błąd co do znaczenia podpisywanych aktów notarialnych i zamiaru przekazania pieniędzy, a także dożywotniego przekazywania mu określonej kwoty pieniędzy opłat za media, nakłoniły go do sprzedaży posiadanych nieruchomości. W wyroku orzeczony został obowiązek naprawienia szkody – zasądzenia solidarnie od skazanych kwoty 50.000 zł na rzecz jego brata J.. Pozwane zrealizowały już obowiązek naprawienia szkody na rzecz J. S. (2).

Powódka jako spadkobierczyni D. S. (1) domagała się stwierdzenia nieważności zawartej umowy, jednakże w pozwie nie sprecyzowała podstawy prawnej roszczenia. Sąd nie mógł oprzeć rozstrzygnięcia na przepisach art. 84 i 86 k.c. jak sugerowała treść pism procesowych strony powodowej, stwierdził bowiem, że D. S. (1) nie złożył oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków swojego oświadczenia woli.

Dalej Sąd wskazał, że żądanie rozpatrywał w świetle treści art. 189 k.p.c. w zw. z art. 2 k.c. W ocenie Sądu, strona powodowa wykazała istnienie interesu prawnego. Powódka na mocy testamentu notarialnego D. S. (1) była powołana do spadku po nim w całości, co oznaczało, że w skład jej majątku wchodziłyby nieruchomości przekazane pozwanym przez D. S. (1), gdyby nie zawarł on w dniu 19 września 2012 r. umowy ich sprzedaży. Jako, że powódka nie ma przy tym możliwości domagania się od pozwanych przeniesienia własności nieruchomości, czy wystąpienia z innym powództwem, które spowodowałyby powrót sprzedanego majątku w jej ręce, Sąd uznał że ochrona jej interesów mogła mieć miejsce tylko za sprawą wytoczenia, czy jak w tym przypadku - przystąpienia jako spadkobierca - do niniejszego postępowania.

Sąd zauważył, że choć postępowanie karne w sprawie działania pozwanych na szkodę D. S. (1) zakończyło się, a w jego ramach pozwane poniosły odpowiedzialność karną i zostały zobowiązane do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, to jednak sprawa ta dotyczyła wyłącznie odpowiedzialności karnej M. K. i M. Z. (1). Nie wpływała ona na skutki ich działań w sferze prawa cywilnego, a zwłaszcza na sytuację prawną K. M., która jako spadkobierca D. S. (1) nie odzyskała majątku po nim, pomimo orzeczenia, że pozwane dopuściły się oszustwa w trakcie zawierania umowy ze spadkodawcą powódki. Choć sąd karny orzekł o tym, że pozwane popełniły przestępstwo, to jednak w obrocie prawnym nadal funkcjonuje umowa zawarta przez nie z D. S. (1). Co więcej, choć M. K. i M. Z. (1) w ramach obowiązku naprawienia szkody zapłaciły stosowną sumę na rzecz pokrzywdzonego, to jednak nie na rzecz powódki, a brata D. S. (1) – J.. W tej sytuacji sąd stwierdził, że ustalanie nieważności przedmiotowej umowy sprzedaży służyłoby definitywnemu usunięciu naruszenia sfery prawnej powódki.

Zgodnie z treścią art. 82 k.c. nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych. Zasadniczą funkcją instytucji przewidzianej w art. 82 k.c. jest niedopuszczenie do dokonywania czynności prawnych przez osoby, które w danym momencie znajdują się w stanie psychicznym uniemożliwiającym im świadome albo swobodne wyrażenie woli, a więc ich ochrona przed ujemnymi skutkami decyzji podejmowanych w braku rozeznania i niwelowanie konsekwencji prawnych działań podjętych w takich okolicznościach.

W ocenie Sądu powódka nie wykazała, że D. S. (1) w chwili podpisywania umowy był w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji. Sąd po analizie osobowego materiału dowodowego zebranego w sprawie doszedł do

przekonania, że choć D. S. (1) na długo przed podpisaniem umowy sprzedaży nieruchomości zmagiał się z problemem nadużywania alkoholu, to jednak w chwili zawierania przedmiotowej umowy z pozwanymi był świadomy swoich działań, a jego swoboda w podejmowaniu tej decyzji nie została ograniczona. Choć D. S. (1) mówił A. M., że pozwane „dały mu szklankę wódki i zawiozły do notariusza”, że w czasie podpisywania aktu był pod wpływem alkoholu to automatycznie okoliczność ta nie świadczyła o tym, że był on nieświadomy swoich czynów lub, że swoboda jego decyzji była wyłączona. Zebrany w sprawie osobowy materiał dowodowy nie potwierdził zdaniem Sądu zaistnienia przesłanek z art. 82 k.c. Wobec tego, że za życia D. S. (1) nie wnioskowano o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego psychiatry, który mógłby ocenić stan, w jakim znajdował się S. w dniu zawarcia umowy, a pozostały materiał dowodowy nie wskazywał na to, że tego dnia działał w stanie wyłączającym świadome lub swobodne podjęcie decyzji o sprzedaży nieruchomości, powództwo Sąd oddalił, jako nieudowodnione.

Wbrew twierdzeniom powódki, zasadności jej roszczenia nie przesądzało wydanie wyroku karnego przez Sąd Rejonowy II Wydział K. w N. S. z dnia 12 kwietnia 2017 r. w sprawie o sygn. akt (...). Sąd ten przesądził, że M. K. i M. Z. (1) doprowadziły D. S. (1) do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, wykorzystując jego uzależnienie od alkoholu oraz po wprowadzeniu go w błąd co do znaczenia podpisywanych aktów notarialnych i zamiaru przekazania pieniędzy, a także dożywotniego przekazywania mu określonej kwoty pieniędzy opłat za media. Sentencja wyroku karnego, a także ustalenia poczynione przez sąd karny dowodziły tylko tego, że D. S. (1) był uzależniony od alkoholu jednak w chwili podpisywania umowy zachował świadomość swojego postępowania i swobodnie podpisał notarialny akt sprzedaży. Jego decyzja była wyrazem jego racjonalnego pojmowania rzeczywistości, a nadto pozostawała autonomiczna. D. S. (1) swobodnie mógł i ukształtował stosunek prawny. Akceptował swoją decyzję dopóki w „sprawę nie wchodziła się rodzina”.

Rozstrzygając o kosztach postępowania, którymi nie obciążył powódki na podstawie art. 102 k.p.c. Sąd Okręgowy zwrócił uwagę na wyjątkowość sytuacji i uzna przekonanie strony powodowej o potrzebie ochrony jej interesów za usprawiedliwione.

Apelację od wyroku wniosła powódka i zarzuciła

1. naruszenie przepisów prawa materialnego tj. art. 82 k.c. poprzez błędną jego wykładnię w postaci przyjęcia, że uzależnienie od alkoholu D. S. (1) nie wyczerpuje stanu wyłączającego świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, podczas gdy z doświadczenia życiowego wynika, iż osoba będąca uzależniona od alkoholu od wielu lat, nawet jeśli nie przebywa w tzw. ciągu alkoholowym, nie jest w stanie podejmować żadnych racjonalnych decyzji;
2. naruszenie przepisów prawa materialnego tj. art. 84 k.c. w zw. z art. 86 k.c. poprzez ich niezastosowanie i uznanie, iż nie doszło do złożenia przez D. S. (1) oświadczenia woli pod wpływem błędu w jego kwalifikowanej postaci tj. podstęp, gdy z materiału dowodowego zebranego w sprawie wynika, iż doszło do wprowadzenia go w błąd co do znaczenia podpisywanych aktów notarialnych i zamiaru przekazania pieniędzy, a także dożywotniego przekazywania mu określonej kwoty pieniędzy i opłat za media, pozwane nakłoniły D. S. (1) do sprzedaży posiadanych nieruchomości, a konsekwencją czego jest skazujący wyrok karny;
3. naruszenie przepisów prawa materialnego tj. art. 88 k.c. poprzez jego niezastosowanie i uznanie przez Sąd, iż nie doszło do odstąpienia od umowy w przewidzianym terminie, podczas gdy z materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie wynika, iż do odstąpienia od umowy doszło poprzez złożenie oświadczenia w imieniu D. S. (1) przez A. M., zaś strona pozwana nigdy tego faktu nie kwestionowała;
4. naruszenie przepisów postępowania tj. art. 11 k.p.c. poprzez nieuwzględnienie przez Sąd pomimo obowiązku wynikającego z niniejszego przepisu ustaleń prawomocnego wyroku Sądu Rejonowego w Nowej Soli II Wydział Karny z dnia 12 kwietnia 2017 r. sygn. akt (...) w którym to pozwane zostały uznane za winne tego, że doprowadziły D. S. (1) do niekorzystnego rozporządzenia mieniem o wartości nie niższej niż 70.000,00 zł w postaci gospodarstwa rolnego i użytków w ten sposób, że wykorzystując jego uzależnienie od alkoholu oraz po wprowadzeniu go w błąd co do

znaczenia podpisywanych aktów notarialnych i zamiaru przekazania pieniędzy a także dożywotniego przekazywania mu określonej kwoty pieniędzy i opłat za media, nakłoniły go do sprzedaży posiadanych nieruchomości;

5. błędnych ustaleniach faktycznych poprzez przyjęcie, że nie doszło do odstąpienia od umowy w przewidzianym rocznym terminie, podczas gdy z dokumentów zebranych w niniejszej sprawie oraz zeznań świadka A. M., (protokół z dnia 17.01.2018 r.), wynika iż w styczniu 2013 r. złożył on pozwanym oświadczenie w imieniu D. S. (1) o odstąpieniu od umowy, tym samym zachowując roczny termin do odstąpienia od umowy;

6. błędnych ustaleniach faktycznych poprzez przyjęcie przez Sąd, iż pomimo, że D. S. (1) na długo przed podpisaniem umowy sprzedaży nieruchomości zmagął się z problemem nadużywania alkoholu, to w chwili zawierania przedmiotowej umowy z pozwanymi był świadomy swoich działań, a jego swoboda w podejmowaniu decyzji nie została wyłączona w sytuacji, gdy z zebranego materiału dowodowego wynika, iż D. S. (1) w chwili podpisywania umowy znajdował się pod wpływem alkoholu;

7. błędnych ustaleniach faktycznych poprzez przyjęcie, iż decyzja D. S. (1) była wyrazem racjonalnego pojmowania rzeczywistości, swobodnie ukształtowana, autonomiczna, gdyż w opinii Sądu D. S. (1) był zadowolony ze złożonego oświadczenia i jego nie podważał dopóki do sprawy nie wmieszała się rodzina w sytuacji gdy z zebranego materiału dowodowego w szczególności z treści zeznań notariusza J. S. (1) wynika, iż pozwany nie był zadowolony z podjętej decyzji i wskazywał, iż znajdował się w chwili jej składania pod wpływem alkoholu

Wskazując na tak sformułowane zarzuty powódka wniosła o zmianę wyroku i uwzględnienie powództwa ewentualnie o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy Sądowi I instancji do ponownego rozpoznania oraz o zasądzenie na jej rzecz od pozwanych zwrotu kosztów postępowania.

Zażalenie na rozstrzygnięcie o kosztach postępowania wniosły pozwane i zarzuciły naruszenie art. 98 i 109 § 2 k.p.c., § 2 st. 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1800), wniosły o zmianę rozstrzygnięcia i zasądzenie od powódki na ich rzecz 5.400 zł.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje

Apelacja zasługiwała na uwzględnienie

Sąd Okręgowy na podstawie zebranego w sprawie materiału dowodowego dokonał prawidłowych ustaleń faktycznych, które Sąd odwoławczy przyjmuje za własne. Przeprowadzone dowody z dokumentów w postaci protokołów z przesłuchania w postępowaniu przygotowawczym D. S. (1) (k. 300 - 311) nie dawały podstaw do innych ustaleń o zachowaniu poszkodowanego i pozwanych niż zostało to dotychczas ustalone.

Rację ma Sąd, że D. S. (1) nie uchylił się od skutków prawnych swojego oświadczenia woli w ustawowym terminie (art. 88 k.c.), jak i co do tego, że nie zostało przez stronę powodową wykazane, że działała bez świadomości i swobody składając oświadczenie woli (art. 82 k.c.).

Zarzuty naruszenia prawa materialnego odnoszące się do zagadnień związanych z wadą oświadczenia woli, a w szczególności co do niedochowania terminu do złożenia oświadczenia woli były bezpodstawne. Sąd odwoławczy w całości podziela w tym zakresie stanowisko Sądu I instancji bez ponownego przytaczania.

Uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli przysługuje temu, kto złożył je pod wpływem błędu, podstęp lub groźby. Ma ono charakter prawo kształtujący. Jego wykonanie następuje w drodze jednostronnej czynności prawnej polegającej na złożeniu przez uprawnionego oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych wcześniejszego oświadczenia wchodzącego w skład wadliwej czynności prawnej. Oświadczenie woli o uchyleniu się od skutków prawnych wadliwej czynności wymaga zachowania formy pisemnej (ad probationem), niezależnie od tego, w jakiej formie złożono pierwotne (wadliwe) oświadczenie woli. W ustalonych okolicznościach

faktycznych sprawy nie sposób przyjąć by wymagania te uprawniony spełnił; zeznaniami świadka A. M. strona powodowa nie wykazała, że oświadczenie takie w odpowiedniej formie i terminie zostało złożone.

Fakt alkoholizmu D. S. (1), nawet zawierania umowy pod wpływem alkoholu sam przez się nie dowodził działania w warunkach art. 82 k.c. Strona powodowa nie zgłosiła żadnych wniosków dowodowych, które pozwoliłyby na poczynienie ustaleń w tym kierunku. Wskazać należy, że D. S. (1) przez dłuższy czas nosił się z zamiarem sprzedaży nieruchomości, ale zwlekał z podjęciem decyzji z uwagi na swoją matkę. Dopiero przeniesienie jej do (...) spowodowało, że sfinalizował transakcję. Zbadanie jego stanu w chwili zawarcia umowy wymagałoby zatem opinii biegłych z dziedziny psychiatrii i psychologii, a tego dowodu w sprawie nie przeprowadzono.

Kwalifikacja prawna zgłoszonego roszczenia należy do sądu (da mihi factum, dabo tibi ius) zaś podstawę wyboru prawa materialnego stanowią okoliczności faktyczne uznane przez sąd za udowodnione. Nawet powołanie przez powoda błędnej podstawy prawnej nie wywołuje dla niego ujemnych następstw (orz. SN z 13.6.1947 r., C III 137/47, OSNC 1948, Nr 1, poz. 20; (...) 1948, Nr 5, s. 50; orz. SN z 2.5.1957 r., II CR 305/57, OSN 1958, Nr 3, poz. 72; orz. SN z 14.9.1977 r., I CR 375/77, OSNC 1978, Nr 7, poz. 112). Sąd Okręgowy tę regułę zastosował. Jak wyjaśnił, z uzasadnienia pozwu nie wynikała podstawa prawna, dlatego żądanie „stwierdzenia nieważności umowy” rozważał w aspekcie wad oświadczenia woli.

Uszło jednak jego uwagi, że wskazanie w pozwie na przestępcze działanie pozwanych, które w toku sprawy znalazło wyraz w prawomocnym wyroku karnym z dnia 12 kwietnia 2017 r. skazującym pozwane za oszustwo popełnione na szkodę D. S. (1) nakazywało rozważenie roszczenia także w aspekcie art. 58 k.c. Tymczasem Sąd pominął przedmiot przestępstwa, jak i czyn przypisany pozwanym bagatelizując tym samym fakt skazania pozwanych w postępowaniu karnym.

Zgodnie z art. 11 k.p.c. sąd związany jest "ustaleniami [...] co do popełnienia przestępstwa". Oznacza to, że sąd orzekający w postępowaniu cywilnym związany jest ustaleniami sądu karnego w zakresie faktów tworzących znamiona popełnionego czynu zabronionego, a także ustaleniami co do związku przyczynowego występującego pomiędzy zachowaniem osoby skazanej a zdarzeniem będącym czynem zabronionym. P. wyroku karnego oznacza więc, że sąd rozpoznający sprawę cywilną obowiązują ustalenia faktyczne sądu karnego, które w sprawie cywilnej nie mogą być obalone ani pominięte. Odnosi się to do osoby sprawcy, przedmiotu przestępstwa i czynu przypisanego skazanemu (wyr. SN z 10.2.2010 r. (V CSK 267/09, OSNC 2010, Nr 9, poz. 127); wyr. SN z 10.7.2013 r. (V CSK 393/12, L.); wyr. SN z 9.4.2015 r. (II CSK 363/14, L.); wyr. SN z 25.11.2015 r. (II CSK 683/14, L.); wyr. SN z 13.9.2017 r. (IV CSK 621/16, L.); post. SN z 12.10.2017 r. (IV CZ 62/17, L.).

Sąd Okręgowy nie mógł zatem zignorować faktu, że pozwane zostały prawomocnie skazane za to, że „działając w krótkich odstępach czasu, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, czyniąc sobie z popełniania przestępstw stałe źródło dochodu doprowadziły D. S. (1) do niekorzystnego rozporządzenia mieniem o wartości nie niższej niż 70.000 zł w postaci gospodarstwa rolnego i użytków rolnych w ten sposób, że wykorzystując jego uzależnienie od alkoholu oraz po wprowadzeniu w błąd co do znaczenia podpisywanych aktów notarialnych i zamiaru przekazania pieniędzy, a także dożywotniego przekazywania mu określonej kwoty pieniędzy i opłat za media, nakłoniły go do sprzedaży w dniu 12 września 2012 r. działek rolnych o numerach w ewidencji gruntów (...) o łącznej powierzchni 4,80 ha położonych w S. gm. K. dla których Sąd Rejonowy w Nowej Soli prowadzi księgę wieczystą nr (...), nie przekazując ostatecznie ceny sprzedaży w kwocie 50.000 zł.

Pozwane skazane zostały za nakłonienie D. S. (1) do sprzedaży nieruchomości rolnej z wykorzystaniem jego stanu uzależnienia od alkoholu, wprowadziły go w błąd co do znaczenia podpisywanego aktu notarialnego i dokonały oszustwa bowiem nie zapłaciły umówionej ceny sprzedaży, jak i nie uiszczaly umówionych świadczeń za mieszkanie będące przedmiotem służebności, co mieści się również w ramach podstępnego wywołania błędu co do treści czynności prawnej.

W ustalonych okolicznościach nie może być oczywiście mowy o sprzeczności umowy z ustawą, która również nie miała na celu obejścia ustawy (art. 58 §1 k.c.). Natomiast postępowanie pozwanych usankcjonowane wyrokiem

skazującym nakazywało rozważenie czy umowa nie narusza zasad współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.). Przyjmuje się, że ocena, czy postępowanie pozwanych było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.), musi mieć podstawę w ustaleniach faktycznych dotyczących okoliczności i przyczyn zawarcia czynności prawnej. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 29 września 1987 r. III CZP 51/87 (OSNC 1989/1/14 stwierdził, że zgodność czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego jest zagadnieniem kontekstu faktycznego, tj. okoliczności danego wypadku.

Według prof. Z. R. (System Prawa Prywatnego uwagi do art. 58 k.c. wyd, 3 L.) wykazanie nieważności czynności z uwagi na jej sprzeczność z zasadami współżycia społecznego wymaga dowodzenia w obszarze nieobjętym samym substratem czynności prawnej. Stany faktyczne, mieszczące się w zakresie normowania art. 58 § 2 k.c., wymagają zaistnienia dodatkowych okoliczności – spoza zakresu objętego stanem faktycznym substratu czynności prawnej. Dopiero wtedy, gdy te okoliczności faktyczne zostaną udowodnione w procesie cywilnym, można rozważać problem sprzeczności czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego – właśnie z uwagi na udowodnienie owych okoliczności o charakterze zewnętrznym.

Kontekst faktyczny sprawy i ustalenie wynikające z przypisanego pozwanym zarzutu karnego, który miał odzwierciedlenie także w materiale dowodowym zgromadzonym w postępowaniu cywilnym nie pozostawia wątpliwości co do tego, że celem działań pozwanych zmierzających do zawarcia umowy sprzedaży było pozbawienie D. S. (1) jego majątku. Był on łatwym celem z uwagi na uzależnienie od alkoholu, samotność, nieporadność, kiepskie wykształcenie. Z góry pozwane założyły, że cena sprzedaży nie zostanie zapłacona. Temu służyło pozorowanie opieki przez wręczanie wcześniej drobnych kwot, zakupy żywności, napojenie pokrzywdzonego alkoholem przed pójściem do notariusza, nawet ubranie S. w porządną odzież. Niewielka suma wręczona mu przed podpisaniem aktu miała umożliwić umieszczenie w nim zapisu, że cena została uiszczona, po czym następnie ją poszkodowanemu odebrano z uzasadnieniem wpłaty na rachunek bankowy, którego ten nie posiadał. Pozorne też było zabezpieczenie bezpłatnego zamieszkiwania S. do jego śmierci w budynku, skoro nigdy pozwane nie uiszczyły żadnej kwoty na utrzymanie domu, zaś umowa o dostarczenie energii elektrycznej do budynku została rozwiązana. S. zaś zmuszony został w tej sytuacji do wprowadzenia się. Takie zachowanie pozwanych zasługuje bez wątpienia na negatywną ocenę moralną.

Mając na uwadze powyższe kłóciłoby się z poczuciem sprawiedliwości pozostawienie w obrocie umowy sprzedaży, bo jej istnienie sankcjonowałyby przestępcze czyny pozwanych i to nawet przy uwzględnieniu tego, że pozwane jako wykonanie środka karnego zapłaciły 50.000 zł będącej wyrównaniem szkody wyrządzonej przestępstwem na rzecz J. S. (2), występującego w postępowaniu karnym jako pokrzywdzony.

Cel umowy naruszał zasady współżycia społecznego rozumiane jako obowiązek kierowania się uczciwością, słuszością, lojalnością wobec kontrahenta, który był słabszą stroną z uwagi na alkoholizm i brak wykształcenia. Wprawdzie cel działania pozwanych nie był znany poszkodowanemu jednakże ustawa nie wymaga uświadomienia przez strony celu sprzecznego z zasadami współżycia społecznego. W wyroku z dnia 20 listopada 2009 r. w sprawie o sygn. III CSK 56/09 Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że ocena sprzeczności czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego polega na badaniu, czy zasady te zostały naruszone przez treść lub cel (skutek) czynności. Cel ten nie musi być wspólny i znany obydwu stronom tej czynności. Sprzeczny z zasadami współżycia skutek musi natomiast być konieczną konsekwencją dokonanej czynności.

Powódka jako testamentowa spadkobierczyni D. S. (1) miała interes prawny w domaganiu się ustalenia nieważności czynności prawnej. Sąd Okręgowy zagadnienie to rozważał i wyniki tych rozważań Sąd Apelacyjny w całości aprobuje bez ich ponownego przytaczania.

Wobec tego zaistniały podstawy do ustalenia na podstawie art. 58 § 2 k.c. nieważności umowy sprzedaży z dnia kwietnia 2012 r. na podstawie art. 386 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok uwzględniając powództwo.

Na podstawie art. 98 k.p.c. Sąd obciążył pozwane kosztami postępowania (opłata i wynagrodzenie pełnomocnika) przed Sądem I i II instancji i zasądził zwrot kosztów zastępstwa adwokackiego na podstawie § 6 pkt 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów

nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu z dnia 28 września 2002 r. (Dz.U. Nr 163, poz. 1348) tj. z dnia 25 lutego 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 461) (za I instancję) i na podstawie § 2 pkt 6 i § 10 ust 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności adwokackie z dnia 22 października 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 1800) (za II instancję). Nakazał także ściągnąć od pozwanych na rzecz Skarbu Państwa (Sąd Okręgowy w Zielonej Górze 7.500 zł nieuiszczonej opłaty od pozwu)

Oddalił zażalenie pozwanych na podstawie art. 385 k.p.c. w zw. z art. 397 § k.p.c. które jako przegrywające spór zobowiązane były do poniesienia kosztów postępowania.

Ewa Staniszevska Elżbieta Fijałkowska Małgorzata Goldbeck-Malesińska